
KRITIKAI SZEMLE

IN MEMORIAM

SÁFRÁNY IMRE

(1928—1980)

1980. május 5-én halt meg Sáfrány Imre festő, illusztrátor, újságíró, író és képzőművészeti kritikus. Utolsó néhány évét teljes passzivitásra ítélve töltötte, mégis derűsen nézett a világra.

Alkatát a derű, a kitartás, a tudásvágy és a választott út helyességéről való meggyőződés jellemezte. A tehetség és a lényeg felismerésére való képesség biztosította Sáfrány kiemelkedő helyét a vajdasági alkotók, a háború utáni korszerű művészet úttörői között. Közvetlenül a háború után a szabadkai figurális rajztanfolyamon tanuló fiatalok sorába tartozott. Első tanítójának a tanfolyam vezetőjét, Hangya András tartotta. Az egyre merészebb képzőművészeti törekvések forgatagába az Önállók csoportjának kiállítására pályázva került, bátorságának és határozottan önbizalmának köszönve.

A képzőművészetnek a nagyvilág avantgarde törekvései iránt mutatott nyíltsága, valamint a fiatal alkotóknak a dogmatikus felfogásokkal szembeni magatartása eredményeként termékeny szövetség jön létre a fiatalok és a háború előtti avantgarde között. Ennek egyik első jele a művészek egy csoportjának különválása és önálló fellépése. Az Önállók csoportjának tagjai ismert művészek voltak: Petar Lubarda, Milo Milunović, Đorđe Andrejević-Kun, Zora Petrović, Sreten Stojanović, Kosta Hakman és mások, de oda tartoztak az ifjú nemzedék képviselői is: Zoran Petrović, Miodrag B. Protić és mások. 1951 júliusában az első kiállításukra kiírt pályázaton Sáfrány Imre alkotását is elfogadták.

A következő évben Milan Konjović mellett, aki az Önállók csoportjának rendkívül tekintélyes tagja és a vajdasági festészet újjászületésének vezéralakja, Sáfrány is bekapcsolódik az első háború utáni hazai művésztelep (Zenta, 1952) munkájába. Ács, Boschán, Konjović, Maksimović és Nikolajević mellett ő itt a legfiatalabb művész. Az Önállók kiállításán való részvétel tekintélyt szerzett neki, így a vajdasági modern képzőművészet kialakítása folyamatainak központjába kerül. Annak el-

lenére, hogy elismert alkotók között dolgozott, műveire felfigyeltek, mégpedig a képzőművészeti problematika nem szokványos megközelítése és munkáinak szabad hangvétele miatt. Kúfinomult festői ösztönét követve szemmel láthatóan sajátos úton indult, ugyanakkor Párizs után vágyakozott.

1954-ben, a *7 Nap* című hetilap támogatásának köszönve jutott ki Párizsba.

Várható volt, hogy Sáfrányt Párizsban magukkal ragadják a legfiatalabbak művészi törekvései. Ő azonban inkább a képtárakba járt, Van Gogh és Chagall képeit tanulmányozta. Rembrandt és a művészeti hagyomány nagyjainak alkotásait csodálta. Sajátosságait megőrizve, a művészi örökségen tanult. Párizs azonban, a nagyváros, a kora hajnali ködlések és a neonfényben fürdő éjszakák, a végtelen gépkocsisorok mély hatással voltak rá.

Hazatérve Szabadkára *Párizsi bolyongások* címmel rendezett kiállítást. (1955. április 16—26.) A Városi Kiállítóteremben a Párizsban készült képeket mutatta be. A kiállítás őszinte és spontán, fellelkesült hangvétele megosztotta a véleményeket. A betűszerkezetet is jól láthatóan megőrző újságlapokra festett képek, az élénk színek, az erőteljes ecsetvonás és az eufória megglepte és meg is döbbsentette a közönség nagyobb részét, de a kritikusokat is. A hasonló gondolkodású festőtársak számára azonban ez a jelentős kiállítás kitaruló ablak a háború utáni új képzőművészeti törekvések világába.

A Diadalív, a párizsi utcák és a lángoló fényű autósodák mellett mutatta be A kobalthajú (olaj, vászon, 55x46 cm, Sáfrány 55) című képét, „Madame D” arcképét, akinek a tervezetten felül Párizsba töltött napokat köszönhette. Az arckép minden bizonnyal az ifjúkori kutatások érett megvalósulása. A rá jellemző kézvonással, erőfeszítés nélkül, szinte egyetlen lélegzetvétellel rögzítette a nagyvárosi hölgy személyiségét. A színek zamatosak, a gesztus remegő, a szerkezet magvas. Ez már kifejezetten sáfrányi kézvonás; felismerhetően és erősen intuitív. Ez az arckép a felszabadulás utáni modern vajdasági művészet kezdetének tartós értéke.

Az ifjúkori megsejtésektől (Apám, 1943, tempera) A kobalthajúig eltelt időszakban Sáfrány kialakította festészeti világlátását. Ennek az időszaknak a derekán nevezték el Mestrónak, ment a hozzá hasonlóak közül is kivált lázadó temperamentumával, önbizalmával és festészeti ismereteinek bőségével. A Konjović vezette expresszionizmus és az első vajdasági művésztelepek derűlátó atmoszférájában sajátos festői önkérése termékeny talajra talált. Kereséseit Párizs igazolta. Hogy milyen mértékben, azt a háború utáni vajdasági művészet újjászületésének átfogóbb elemzése mondhatja majd meg. Mindenestre Sáfránynak, mint-hogy spontánul és bátran személyiségének sajátos vonásait erősítette s

a függetlenséget választotta, jelentős szerepe volt a jelzett időszak alkullástörténetében.

Következő, Belgrádban a Terazijén megrendezett kiállításával folytatta választott útkeresését. Miodrag B. Protić (NIN, 1956, március 4-én) felfigyelt arra a „naiv, durva patetikára”, amit a kiállítás „affirmál és árnyal”. A továbbiakban a kritikus Sáfrány kifejezőeszközeit így értelmezi: „... ezek az expresszionista, lírai és infantilis jelek, valójában csak erősebb vagy gyengébb, lágyabb vagy durvább impulzusai Sáfrány mindíg jelen levő pátosának”. Szerinte a festőnek az a szándéka, hogy „Vajdaság fanyar képét” varázsolja elénk.

Festészetének következő időszakaiban már nincsenek nagyobb változások. Miodrag B. Protić megfigyelései továbbra is érvényesek.

Összetett alkata hamarosan az irodalom felé fordítja a festő érdeklődését. Ettől kezdve élete végéig az író és a festő dualizmusában él. Írásaiban — regények, naplók, riportok, képzőművészeti kritikák és esszék — a hagyományossal való szembenállása ellenére is az olvasmányosságra törekszik, az olvasóval való közvetlen kapcsolat megteremtésére. Elmúlhatatlan kíváncsisága és a lényeg felismerésére való törekvése írásainak is tartós értéket biztosítanak.

1956-tól kezdve az emberi érdeklődésre nem számító, ám az utakat szívósan szegélyező számtörtvíst festi, az igénytelen kórót, amit hiába irtanak. Ezt a jelképes motívumot a festő szemével elemzi, és tüskéiből, ágas-bogas szerkezetéből kifejező hatású kompozíciókat alkot. Kezdetben a vajdasági kólorit és expresszió szabad, játékos formája a számtörtvíst, később a művész konstruktivista kísérleteinek, a tiszta, racionális forma utáni kutatásának ihletője.

Ezzel párhuzamosan párizsi, dubrovnikai, titogradli meglátásait veti papírra; közben bejárja Izraelt is. Emberekkel való találkozásairól készit feljegyzéseket, gyakran vitázzik önmagával, vagy a korán elhunyt naiv festővel, Nagyapáti Kukac Péterrel: „Nem tudom, meddig voltál a tallánok földjén, azt sem tudom, hogy mit láttál, mit tanultál. De én megtanultam Tőled, hogyan kell kitartani, megmaradni csökönyösen és önfejlően vélt igazságunkban.” (Sáfrány Imre: Nagyapáti Kukac Péter nyomában, *Híd*, 1957/11, 937. o.)

Sáfrány igazi festészete az expresszionista jegyeket mutató konjovíci szenvedély ihletése, valamint a December csoport ösztönző hatására végzett racionális kísérletek között alakult ki. E két határkő: Konjovíci festészete és a December csoport viszonylatában realizálódott a jól ismert sáfrányi kézjegy és a váratlanra épülők, meglepetést célzó kísérletezés. Minden kaland után az erős gesztussal való tömör kifejezéshez, a harsány kóloritáshoz és a gyakran durvára alakított szerkezethez tért vissza. Ezzel Sáfrány meghatározó módon épült be a vajdasági képzőművészet újjászülésének úttörő hatodik évtizedébe.

A következő évtizedben a még ismeretlen területek feltárása az éppen

induló nemzedékeké. A festő és az író Sáfrány egyaránt a hétköznapiakban rejtőző esztétikai élmény fellelérése emberi lehetőségeinek bemutatására, és azt mondhatnánk, „népszerűsítésére” törekszik. A „kis dolgok” és a „kisemberek” mellett foglal állást. Egymás után születnek meg a vajdasági táj jellegzetesen tömör élményeit bemutató képek, a néprajzi tapasztalatra támaszkodó virágsorozatok, a szuggesztív arcképek és néhány önarckép. Ezek a művek megerősítették és meg is növelték Sáfrány tekintélyét a közönség széles körében, nagyon is különböző rétegekben. Sáfrány ezzel is bizonyította és igazolta a hagyományval való impulzív szembeszegülés őszinteségét. Megvédte a maga igazát.

A festőnek az írott szóhoz való viszonya hozzáférhetővé vált az olvasók számára. A *Na tragu* (1971), a *Várnak az apostolok* (1971) című könyvek és számos más írása, a korábban keletkezettek is, közkedvelt olvasmányává váltak.

A következő évtizedet a Párizssal való újabb találkozás és Szabadka Októberi díja indítja (1970). De egy tragikus körülmény is: műtermében, a Városháza padlásán keletkezett tűz (1970. november 5-én) Sáfrány sok festményét elpusztítja. Úgyszólván csak a barátok gyűjteményeiben, a múzeumokban és más közintézményekben őrzött képei maradtak meg. Azok az alkotások, amelyekről a művész nem akart megválni, szinte az utolsóig elpusztultak.

Ekkor következett a megtett út rekapitulációja, a személyiség önvizsgálata. 1970-ben a Párizsban keletkezett kollázsok kiállításával Sáfrány ismét a „kis dolgokkal”, a „kisemberekkel” való kapcsolatáról számol be, de arról is, hogy mennyire szükséges az önvizsgálat, aminek egyik lehetőségét a képzőművészeti történelem központjai nyújthatják. Az eldobott metrójegyek, az összegyűrt csokoládépapír, a mindennapi élet „hulladékának” tarkasága kolorista szenzációvá nemesedik. Az emlékezés kolázsai ezek, egyszerűek, és közel állnak mindenki alkotói törekvéséhez, mintha felhívások lennének a visszatértekre, az összegezésre és az emlékezésre. Rámutattak a kollázsok arra is, hogy a szépség, az elégedettség és az alkotás alapjai kéznyújtásnyira vannak tőlünk.

Sáfrány azt is bebizonyította, hogy ennek a vidéknek az alkotói személyisége gyökereivel ebbe a természetbe kapaszkodik. Az ismeretlenbe való betekintés, a szülőföldön túli kiruccanás szükséges a személyiség teljességének kialakítása céljából, de az ihletés és a támasz a mindennapi környezetben van.

Egy újabb motívum, az egykori számártovishez hasonló jelkép jelentkezik Sáfrány festményein és rajzain — a sámán.

Ez az alak szemmel láthatóan a világűr végtelenjének nagyon is emberi vonzásokörében született (*Várnak az apostolok*, 1971, 9. o.). Következő műveiben a sámán rejtélyes alakját variálva önmagáról, a szabadságról, a kíváncsiságról és az alkotói lázadás mellett kötelezett

emberről beszélt. Sáfrány értelmezésében a sámán az ember felszabaddultságának a jelképe. Ez jelenti azonban a megégett festményt is, pl. a Tűzvész siratása című kompozícióján (1971). A betegség első tünetei fejlesztik tovább a motívumot. Az optimista-csavargó, a kópé, derűsen szállt szembe a betegágy vízszintesével. Sámánjaival társalogva, ismét, újból, ki tudja, hanyadszor került meg a könyörtelenség korlátait. Hű maradt önmagához. A képzelet végtelen útjain folytatta az alkotói bolyongást. Amikor időről időre „visszatért” a képzelet útjairól, környezetét paradoxonaival, nyilatkozataival döbbenetbe ejtette meg. Elhárította a sajnálkozást; mindvégig elpusztíthatatlan vajdasági „szamártövis”, az ismeretlenbe behatoló „sámán” maradt.

Retrospektív tárlatát 1976-ban rendezik meg, a művész segítségével. Ez ideig ez a kiállítás munkássága 1951 és 1976 közötti időszakának legteljesebb áttekintése. A tárlatot ő maga nem láthatta, hacsak sámánjai segédletével nem...

Egy évvel korábban, 1975-ben Bácsopolyán megkapta a Nagypáti Kukac Péter díjat. Annak idején, 1957-ben ő fedezte fel Nagypáti képzőművészeti értékeit a művészettörténet számára. Az elismerést — Nagypáti nézetére hivatkozva — a művész függetlensége, önállósága igazolásának tekintette.

A retrospektív tárlat után, 1976-ban Sáfrány egész alkotói tevékenységét a Forum Képzőművészeti Díjjal tüntették ki. Amikor átvette az elismerést, ismét megdöbbenetbe ejtette az ünnepelésére egybegyűlt és elszoruló torokkal álló festőtársakat. Mestró, nem számolva sem a pillanat ünnepélyességével, sem helyzeté könyörtelenségével, ismét, ki tudja, hanyadszor, elméleti vitába bocsátkozott örök vitapartnerével, Ács József festővel. A részvét eltűnt az arcokról, sürgősen mindenkinek állást kellett foglalnia az élénk vitában. Ahogyan napról napra, valamennyi vele való találkozón...

Újévi üdvözlésében, 1979. december 19-én Milan Konjović, akivel oly sokszor izzadt együtt Sáfrány az elbűvölő forró tájon, ezt üzenté: „... Festészetteddel és írásaiddal te vagy a legérdekesebb és a legértékesebb ebben a csodálatos és végtelen Vajdaságban...”

Találkozások, viták és jókívánságok már nem lesznek. Megmaradnak az önarcképek, A kobalshajú, a Szamártövis és a Sámánok. Mestró nyilvánvalóan még egyszer kijátszott valamennyiünkkel, mosolyát lángható szakállá és szemüvege mögé rejtve...

Bela DURANCI

KARTAG Nándor fordítása